
BAKŠA, J. [Vysoká škola poľnohospodárska, Nitra]: *Sociológia a súčasné poľnohospodárstvo*. Sociolog. Zeměd., 26, 1990 (2): 81–86.

Príspevok poskytuje vymedzenie a poňatie sociológie poľnohospodárstva v systéme sociologických vied a vo vzťahu k spoločenskej praxi. Autor ukazuje jej využitie v súvislosti s uskutočňujúcimi sa zmenami aj v poľnohospodárstve ČSFR. Neobchádza ani náväznosť tvoriaceho sa domáceho trhového mechanizmu na agrárny európsky trh. Reaguje aj na analyzujúce a prognostické sociologické štúdie i v oblasti sociálnej sféry na vidieku a dedine.

sociológia poľnohospodárstva a jej predmet; využitie v spoločenskej praxi; náväznosť štúdií na potreby trhového mechanizmu; tendencie praktického využitia

Výživa, nasýtenie človeka, je a aj bude stále aktuálnym problémom nielen ekonomickým, národohospodárskym, ale aj sociálnym. Z hľadiska toho, že prípravu potravín pre ľudstvo podmieňuje viac faktorov ako pôda, biologizácia výroby, chemizácia a pod., nemožno vynechať najdôležitejšieho činiteľa, a to človeka v roli výrobcu, obchodníka a aj konzumenta.

Z tohto pohľadu potom vo všeobecnej rovine možno vidieť a posudzovať i úlohu a vývoj sociológie poľnohospodárstva ako samostatnej aplikovanej vednej disciplíny, ktorej evidentný vznik sa viaže k 20. storočiu. Jej funkcia bola do značnej miery ovplyvňovaná nerovnomerným vývojom samotnej poľnohospodárskej výroby a hlavne rozpormi vyplývajúcimi z vlastníckych vzťahov (jej označenie v literatúre je preto aj pod menom rurálna sociológia).

Vývoj sociológie poľnohospodárstva možno teda sledovať v dvoch smeroch:

— v smere socialistických veľkovýrobných vzťahov v poľnohospodárstve, (materialistického chápania vývoja spoločenských a ekonomicko-spoločenských vzťahov),

— v smere voľného podnikania (označovaného u nás často ako kapitalistického) s využitím trhového mechanizmu.

Aj druhý uvádzaný smer vývoja poľnohospodárstva v jeho historickom vývoji treba vidieť v dvoch rôznych polohách:

— európskej — pruskej ceste (statkov a veľkostatkov),

— americkej — farmárskej ceste, ktorá v súčasnosti v novej modelovej podobe existuje v západných zemiach.

Obe sa dopracovali na úroveň vysokého stupňa organizácie práce a výraznej ekonomickej efektívnosti v akceptácii špecifických vlastníckych vzťahov za spolupráce v poľnohospodárskych združeniach a štátu.

Určité výsledky nemožno uprieť ani prvému smeru, etape veľkovýrobných foriem poľnohospodárskej výroby v rámci kolektivizácie a socializácie. Za najväčší nedostatok tohto vývoja však možno považovať problémy vo vlastníckych vzťahoch a odcudzenie človeka — pracovníka od výroby či podniku, od zodpovednosti, najmä však vzniklú neprirodzenú nivelizáciu nielen kategórie potrieb, ale aj hodnôt (typický vývoj európskych východných zemí).

Poňatie vývoja poľnohospodárstva oboch, i keď rôznych, prístupov — kolektivizácie či farmárstva a statkárstva — možno dokumentovať aj určitými existujúcimi literárnymi prameňami.

K LITERÁRNO-DOKUMENTAČNEJ HISTORICITE SOCIOLOGIE POĽNOHOSPODÁRSTVA

V tomto príspevku nemožno detailne uvádzať širokú paletu rôznych literárnych prameňov existujúcich na rôznej úrovni a poňatia vo vzťahu k sociológii poľnohospodárstva.

Tie, ktoré sa však dotýkajú bezprostredne nami vymedzeného dvojakeho poňatia vývoja sociológie poľnohospodárstva, dokumentujú také pramene, ako napr. Marxov Kapitál, načrtávajúci okrem ekonomického pohľadu i sociálnu situáciu.

Aj Engelsove dielo Pôvod rodiny, súkromného vlastníctva a štátu, Sedliacka vojna vo Francii a Nemecku, ako i Leninov príspevok Agrárna otázka v Rusku koncom 19. storočia na jednej strane načrtli vývoj poľnohospodárstva jedného poňatia, zatiaľ čo druhé poňatie, reprezentované americkým poľnohospodárstvom, udávalo smer vývoja vo vzťahu k rurálnemu poňatiu, teda sociológie vidieka a poľnohospodárstva. Dôležité je aj dielo Poľský sedliak v Európe a Amerike od Viliama Zanieckeho. Sústavnejšie vedecké práce sa však začínajú objavovať v USA už v roku 1908, keď na podnet prezidenta Roosewelta vzniká Komisia pre život na vidieku s úlohou analyzovať postavenie farmárov v USA a navrhnúť opatrenia proti vtedajšiemu utlačaniu roľníkov.

Účinným podnetom sociologickej činnosti v USA bol zvláštny zákon „Purnel act“ na podporu ekonomického a sociologického výskumu. Poznatky a výsledky mali prispieť k zvelebeniu farmárskej rodiny a dedinského života. V dôsledku tohto opatrenia vznikol celý rad katedier, inštitútov a stredísk sociologického výskumu vidieka a poľnohospodárstva. Sociológia vidieka a poľnohospodárstva sa tak stáva uznávanou vedou a jej pôsobenie v USA je evidentné aj dnes nielen na vysokých školách, vedeckých ústavoch, ale aj v službách štátnych orgánov či najrôznejších farmárskych inštitúciách. Sociológia vidieka a poľnohospodárstva v posledných 50 rokoch sa rozvíja, i keď diferencovane, aj v ďalších zemiach (Japonsko, Francia, Nemecko, Anglia, ZSSR atd.).

Mnohé európske štáty v jej rozvoji majú bohaté tradície. V určitom smere sa k nim radí aj ČSFR. Vývoj u nás môžeme vo veľmi zostručenej podobe charakterizovať nasledovne:

V ČR sa začína rozvíjať sociológia poľnohospodárstva v rámci širšieho kontextu, reprezentovaného sociológiou vidieka až po založení Československé zemědělské akademie (ČAZ), teda od roku 1924. Prezidentom ČAZ bol agrárny politik Dr. Milan H o d ž a (pozri M. Hodža, Agrárna

demokracie v myšlenkových proudech současné doby, Praha 1930). Agrární publicista Edvard Reich napísal celý rad ekonomických a sociologických štúdií, bol tajomníkom ČAZ a docentom sociológie na Vysokej škole zemědělskej v Brně, kde vznikla aj prvá Katedra sociológie vedená doc. T. Čepem. Dr. Reich sa zaslúžil o zriadenie sekcie pre sociológiu a históriu dediny a vznik samostatného sociologického pracoviska ČAZ. Ďalej bolo vytvorené Sdružení pro povznesení venkova a Vysoké selské učení.

Uvedené tri sociologické pracoviská mali nesporne vplyv na rozvoj sociologickej empirie a rozpracovanie sociológie vidieka v československých podmienkach. Z významných autorov treba uviesť: E. Chalupného, K. Gallu, A. Prokeša, A. Matulu, T. Čepa, V. Smetánku, A. Štefánka, J. Taubera a ďalších. Za priekopníku možno považovať prácu A. Bláhu Sociologie sedláka a dělníka (z roku 1925).

Na Slovensku je známe dielo A. Štefánku Základy sociografie na Slovensku, v ktorom sa venuje pozornosť aj poľnohospodárstvu a dedine. Významné miesto sociologických štúdií poskytovala aj Matica slovenská. Známe sú i ďalšie štúdie — I. Hálek: Zápisky slovenského lékaře (1932), J. Pohl: Zádruha v území detvanskom na Slovensku (1924), Čačko: Zamedzenie rozdrobenia roľníckych osadlostí na Slovensku, ako i práca I. Šmakalovej: Integrálna dedina (1936) a ďalšie.

POKUS O VYMEDZENIE POŇATIA, PREDMETU A CIELOV SOCIOLOGIE POĽNOHOSPODÁRSTVA

Sociológiu poľnohospodárstva ako vednú disciplínu aplikačného charakteru od jej vzniku prezentoval záujem skúmania nie celej spoločenskej štruktúry, ale len jej časti vo vzťahu k poľnohospodárskej výrobe. Keďže tá je dosť diferencovaná ekonomicky, vlastnícky a analogicky aj sociálne, samotné poňatie sociológie poľnohospodárstva je rôznymi autormi interpretované rôzne.

Aj u nás je nejednotné poňatie cieľa a predmetu sociológie poľnohospodárstva, najmä tým, že jedna skupina autorov zvýrazňuje jej empirickú stránku, druhá aj teoretickú a empirickú a iná zas ju spája so zmenami štruktúry dediny či vidieka.

Podľa nášho názoru treba pri vymedzení predmetu a cieľa vychádzať z možností jej praktického využitia a genézy jej formovania.

V prvom rade išlo o vplyv spoločenských a sociálnoekonomických zmien. S nimi súviseli organizačné a formálno-inštitucionálne usporiadania podnikov všeludového a kolektívno-skupinového vlastníctva. V druhom rade išlo o vplyv vzniku viacerých ďalších výrobných sústav, napr. STS povedľa ŠM, JRD a s tým spojené formovanie družstevného roľníctva a poľnohospodárskych robotníkov. V treťom rade išlo o vplyv rozvíjajúceho sa agropriemyselného komplexu v spojení s vedeckotechnickými poznatkami, a to nielen vo sfére výroby, ale aj služieb pre poľnohospodárstvo. V štvrtom rade ide o úplne nový prístup vplyvu možnosti privatizácie poľnohospodárskej výroby a s tým potreby zisťovania podmienok pre jej fungovanie a poskytovanie poznatkov o sociálnej situácii v oblasti

tohto typu podnikania. (Tento vplyv totalitný systém úplne eliminoval, prípadne bol nahradzovaný mizivým podielom existencie skupinou jednotlivcov hospodáriacich roľníkov.)

Z hľadiska takéhoto prístupu podľa nás predmetom skúmania sociológie poľnohospodárstva sú sociálne systémy a subsystémy existujúce v poľnohospodárstve a potravinárstve a vzťahy medzi nimi a vo vnútri nich samotných. V konkrétnejšom vyjadrení ide o výrobné skupiny, skupiny, vzťahy medzi nimi, medzi jeduotlivcom a skupinou i naopak a medzi jednotlivcami navzájom.

Vo vzťahoch sa premietajú postoje, názory, reakcie a správanie sa pracovníkov v poľnohospodárstve nielen k úlohám a cieľom organizačno-výrobných systémov, ale aj ľudí k ľuďom, čo často označujeme za „ľudský činiteľ“. Výstižne tento vzťah označuje Burian (1989, s. 83), ktorý ho viaže k primárnej a sekundárnej angažovanosti človeka. V primárnej vymedzuje „... vzťah k ľuďom, vzťah k vecem a vzťah k práci. Tyto tri vzťahy „produkujú“ chováni (a jednání) sui generis — vždy poplatné některému z těchto vztahů, utvářející se v raném dětství a poznávající člověka celoživotně“.

Zaujímavo viaže funkčnosť sociológie poľnohospodárstva Sagar (1989, s. 121), keď k nej priraduje aj sociológiu dediny. Jeho konštatovanie, že „... skúmanie a riešenie riadenia sociálnych otázok v poľnohospodárstve a potravinárstve sociologickými prístupmi, metódami a technikami, vo väzbe na výrobu, techniku, ekonomiku a organizáciu...“ posúva predmet a cieľ sociológie poľnohospodárstva do širšieho rámca problémov sociologicko-ekonomizujúcich a naopak.

Koncepnejší prístup vo vzťahu k predpokladanému vývoju európskej sociológie vidieka venuje Schimmerling (1989, s. 106), keď konštatuje, že „velká pozornost je věnována procesům urbanizace a suburbanizace, demografické problematice, migraci venkovského obyvatelstva, studiu venkovských organizací a institucí...“, čo nemôže obísť podľa nás ani sociológiu poľnohospodárstva. V minulosti práve táto oblasť bola v určitom zmysle tabuizovaná a problémy zastierané tvrdením, že naša dedina s mestom sa už kultúrne, ekonomicky a sociálne vyrovnala, teda boli „odstránené rozdiely medzi mestom a dedinou“. Práve v tejto oblasti čaká sociológiu poľnohospodárstva ešte veľa úloh bez ohľadu na to, či ju budeme pridružovať k vidieku, alebo dedine. Sociológia poľnohospodárstva zatiaľ je viazaná k výrobe najzákladnejšej potreby — potravy a tá je viazaná na pôdu, rastlinnú a živočíšnu výrobu, bytostne spätú s dedinou a vidiekom, s pôdou.

FUNKČNOSŤ SOCIOLOGIE POĽNOHOSPODÁRSTVA A MOŽNOSTI VYUŽÍVANIA JEJ POZNATKOV V PRAXI

Úlohu sociológie poľnohospodárstva v spoločenskom živote a v praxi nemožno vidieť bez kontextu od vývoja poľnohospodárstva Európy a celosvetových trendov. V určitom zmysle boli vývojové tendencie poľnohospodárstva analyzované na 16. regionálnej konferencii FAO pre Európu (Sixteenth Regional Conference for Europe, European Agriculture : Po-

licy Issues and Options to 2000, Krakov 1988) so snahou ujasniť si existujúce problémy medzi jednotlivými európskymi zemiami.

Významné opatrenie obsahuje napr. aj zákon prijatý v USA o vyživovacej bezpečnosti z roku 1985 a podobné rozhodnutie Európskeho spoločenstva zaviesť tzv. stabilizátory poľnohospodárstva. Niektoré opatrenia prijali aj východoeurópske zeme (v tom čase socialistické), ktoré mali zmierniť tvrdosť centrálneho plánovania a podporiť inovačné formy organizácie výroby s dôrazom na ekonomické reformy riadenia. Pravda, vtedy ešte bez riešenia vlastníckych vzťahov a vstupu do trhového mechanizmu. Ako uvádza Kraus (1989), kľúčovým problémom bola a aj je otázka „... ako zladit' tak rozporné ciele, ako sú sprístupnenie trhu a zníženie, resp. zrušenie subvencií a ďalších opatrení, ktoré deformujú obchod pri súbežnom plnení cieľov smerujúcich k zabezpečeniu výživy, k podpore paritných dôchodkov poľnohospodárov a zachovania vidieka a poľnohospodárskych aktivít i v oblastiach s nepriaznivými podmienkami...“

Naznačená cesta ES neobíde ani nás najmä v komerčných kontaktoch so zahraničím, špecificky však zavedením trhového mechanizmu doma. (V ES bolo ustanovených 9 spoločne organizovaných trhových produktov, vzťahujúcich sa na obiloviny, cukor, tuky a olejnaté semená, ovocie a zeleninu, víno, mlieko a mliečne výrobky, hvädzie mäso a bravčové mäso, vajcia a hydinu.) Dá sa tak trochu usudzovať, že funkčnosť sociológie poľnohospodárstva sa posúva do polohy, kedy aj sociológ svoje pohľady a výsledky poznania musí „ekonomizovať“ a zasa ekonóm trochu „sociologizovať“.

Z úvah uvádzaných v predchádzajúcich častiach môžeme uskutočniť súvahu nasledovne:

- Funkčnosť sociológie poľnohospodárstva treba vidieť v expertíznej a prognostickej činnosti. Mala by v našich podmienkach poskytnúť aj analýzu súčasného stavu poľnohospodárstva s cieľom načrtnutia očakávaného vývoja zmien.

- V projekcii určitých sociálnych opatrení (programov) najmä naznačením zosúladenia záujmov a potrieb celospoločenského, parciálneho a individuálneho charakteru.

- V informačnej a výchovnej činnosti, pričom by mala plniť úlohu komunikačného článku medzi skutočnosťou, cieľovými zámermi a širokou verejnosťou súčasnej, očakávanej a budúcej situácie v poľnohospodárstve u nás.

ZÁVER

V tomto príspevku si nenárokujeme úplné vyčerpanie problému súvisiaceho s jeho názvom. Poskytuje skôr úvahy, čo by sociológia poľnohospodárstva mala poskytnúť na pomoc súčasnej poľnohospodárskej praxi, ako i názorové pohľady na jej miesto v súvislosti so sociologickou teóriou.

Ukazuje sa požiadavka:

- reagovať sociologickými štúdiami na súčasné uskutočňujúce sa zmeny poľnohospodárstva u nás;

- aktualizovať požiadavky štrukturálnych zmien v poľnohospodárstve s osobitnou pozornosťou riadiacej sféry a stabilite pracovných síl;

— preskúmať názory a požiadavky vznikajúce s privatizáciou najmä v pomoci poradenskou činnosťou;

— poskytnúť sociálne analýzy kohézie novoformujúcich sa pracovných kolektívov ako i potrieb v súvislosti s prípravou sociálnych programov.

Osobitnú pozornosť bude potrebné venovať vidieku a dedine, najmä jej infraštruktúre, a to nielen štúdiami analytickými, ale aj načrtávaním vývojových trendov, odvodených od prevratných zmien súčasnosti.

Literatúra

BAKŠA, J.: K sociálnym podmienkam diferenciácie odmeňovania v poľnohospodárstve. [Zborník SSS pri SAV.] Bratislava 1989.

BURIAN, A.: Človek v procese prestavby hospodárskeho mechanizmu. Sociol. Zeměd. 17, 1989, č. 2.

KRAUS, J.: Integrační tendence a vývoj evropského zemědělství. Praha, ČSAZ 1989.

SAGARA, D.: Jubileum ekonomického a sociologického výskumu poľnohospodárstva na Slovensku. [Zborník SSS pri SAV.] Bratislava 1989.

SCHIMMERLING, H.: Změny v obsahové náplni současné evropské sociologie venkova a zemědělství. [Zborník SSS pri SAV.] Bratislava 1989.

Agricultural Policies, Markets and Trade, Monitoring and Outlook. Paris, OECS 1988, s. 227—229.

Došlo dne 4. 9. 1990

BAKŠA, J. (University of Agriculture, Nitra): *Sociology and present agriculture*. Sociol. Zeměd., 26, 1990 (2): 81—86.

The paper defines the conception and limits the sociology of agriculture in the system of sociological sciences and in relationship to the social practice. Its application is demonstrated in connection with changes in agriculture of the CSFR. Following up the domestic market mechanism with the European market is not omitted. Analyzing and prognostic sociological studies are dealt with also in the social sphere in the countryside and in the village.

sociology of agriculture and its subject; application in social practice; connection of studies for purposes of market mechanism; trends of practical utilization

BAKŠA, J. (Hochschule für Landwirtschaft, Nitra): *Die Soziologie und die moderne Landwirtschaft*. Sociol. Zeměd., 26, 1990 (2): 81—86.

Der Beitrag enthält die Definition und die Auffassung von der Soziologie in der Landwirtschaft als Bestandteil der Soziologischen Wissenschaften und in der Beziehung zur gesellschaftlichen Praxis. Der Autor zeigt deren Nutzung im Zusammenhang mit den sich vollziehenden Veränderungen in der Landwirtschaft der CSFR. Dargelegt wird auch der sich herausbildende einheimische Marktmechanismus auf dem europäischen Agrarmarkt. Reagiert wird auch auf analytische und prognostische soziologische Studien auf dem Gebiet der sozialen Sphäre auf dem Lande schlechthin und insbesondere den Dörfern selbst.

Sociol. der Landwirtschaft und deren Gegenstand; Nutzung in der gesellschaftl. Praxis; Anknüpfung an den Bedarf des Marktmechanismus; Tendenzen der prakt. Nutzung

Adresa autora:

Doc. Ing. Ján B a k š a, CSc., Vysoká škola poľnohospodárska, 949 67 Nitra.
